

ПРИВАТИЗАЦІЯ ЕНЕРГЕТИЧНИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ: ПЕРСПЕКТИВИ, ПРОБЛЕМИ, СПОСОБИ РЕАЛІЗАЦІЇ

© Климовець І.В., 2011

Розглянуто сучасний стан енергетичного ринку. Проаналізовано роботи таких учених, як Л.С. Біляєва, Пітер Ван Дорен, І.А. Франчук та ін. Виявлено явні проблеми на цьому етапі розвитку паливно-енергетичного комплексу. Запропоновано багато способів покращання енергетики України загалом та способи нейтралізації причин, що негативно впливають на процес приватизації. Обґрунтовано напрям удосконалення енергетичної галузі України. Зокрема розглянуто актуальне на цей момент питання приватизації та корпоратизації енергетичного ринку.

Ключові слова: приватизація, корпоратизація, енергоресурси, паливно-енергетичний комплекс, стратегічний інвестор.

I.V. Klymovets

Lviv Polytechnic National University

PRIVATIZATION OF ENERGY COMPANIES IN UKRAINE: PROSPECTS, PROBLEMS AND METHODS OF

The energy market is in a difficult position, being on the background of this debate. In this paper the current status of the energy market. Analyzed the work of scholars such as LS Bilyaeva, Pieter VanDorena, IA Franchuk, and others. There are obvious problems at this stage of development of fuel-energy complex. A number of ways to improve the Energy of Ukraine as a whole, and how to neutralize the causes that negatively affect the process of privatization. The ways to improve the energy sector of Ukraine. Specifically considered relevant at the moment the issue of privatization and corporatization vsychezhaduvanoyi industry.

Key words: privatization, corporatization, energy, fuel and energy complex, strategic investor.

Постановка проблеми. Сьогодні відносини власності у паливно-енергетичному комплексі є недостатньо впорядкованими та систематизованими, оскільки об'єкти ПЕК перебувають у державній, комунальній та приватній власності, а також у спільній власності приватних осіб і держави. Щодо проблем на енергетичному ринку, то їх безліч. Серед стратегічних завдань розвитку національної економіки України та зміцнення основ її економічного зростання має бути проведення глибоких якісних перетворень в енергетичному секторі економіки та ефективної енергетичної політики за допомогою відповідних інструментів. На шляху цих перетворень одним із невідкладних завдань енергетичної політики держави є вирішення проблем вдосконалення енергетичних ринків України та запровадження відповідно до світової практики ефективних механізмів їхнього державного регулювання. Недосконале державне регулювання в енергетичній сфері зумовило те, що й досі внутрішні ринки енергоресурсів України не є конкурентними, оскільки на жодному з них не забезпечується вільний вибір контрагентів, а дія ринкових механізмів ціноутворення фактично нівелюється частим централізовано-адміністративним втручанням. При цьому вдосконалення енергетичних ринків необхідно розглядати як з позиції економічної ефективності, так і з позиції забезпечення енергетичної безпеки, а також з урахуванням їхнього реального стану, специфіки функціонування та світових тенденцій розвитку. Напрями вдосконалення повинні конкретизуватися

для кожного з енергетичних ринків України. Нижче розглянуто проблеми вдосконалення ринку електроенергії. У економічній літературі ведеться дискусія щодо доцільності розвитку приватизації підприємств енергетичного ринку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Поглиблене дослідження електроенергетичних систем (ЕЕС), причини їх формування, особливості електроенергії як товару, відмінності ринків електроенергії від ринків інших галузей, сучасні форми та методи державного регулювання природних монополій, якими є певні галузі електроенергетики розглядаються в останніх дослідженнях і публікаціях вітчизняних та закордонних учених, таких як: Л.С. Біляєв, Пітер Ван Дорен, Н.І. Воропай С.В. Подковальніков, С. Стофт, И.С. Тимофте, А.А. Тукунов, О.М. Суходоля, І.А. Франчук, В.І. Цаплін та ін. Але на сучасному етапі розвитку електроенергетичної галузі, коли відбуваються докорінні структурні перетворення, ці питання, на наш погляд, недостатньо вивчені, оскільки до недавнього часу в усьому світі електроенергетична галузь була неподільною природною монополією і лише на початку 90-х років минулого століття відбулися радикальні зміни. Головним напрямом реформ електроенергетики у високорозвинених державах світу слід вважати впровадження конкуренції в області виробництва електроенергії, що демонополізує галузь.

Постановка цілей. Мета роботи – узагальнити підходи щодо подальшого розвитку паливно-енергетичного комплексу України, обґрунтувати пропозиції щодо приватизації та корпоратизації підприємств цього ринку.

Виклад основного матеріалу. Енергетична промисловість України – це розгалужений потужний промисловий комплекс, який об'єднує понад 500 підприємств і організацій різних форм власності. До нього входять 14 теплових електростанцій (ТЕС); 27 теплоелектроцентралей (ТЕЦ) загального користування, які входять до складу систем централізованого тепlopостачання міст, та 243 промислових ТЕЦ; 4 атомні електростанції (АЕС); 8 великих гідроелектростанцій (ГЕС); майже 36 тис. км газопроводів; 4000 км магістральних нафтопроводів; 6 нафтопереробних заводів; понад 180 шахт тощо. В енергетичному комплексі України працює понад 800 тис. осіб [1].

Основними виробниками електричної енергії є чотирнадцять потужних теплових, вісім гідравлічних та чотири атомні електростанції.

У тепловій електроенергетиці одинадцять електростанцій входять до складу чотирьох акціонерних енергогенеруючих компаній з державною часткою акцій понад 70 %, які підпорядковані Національній акціонерній компанії “Енергетична компанія України”, а три електростанції належать приватній компанії.

Вісім гідравлічних електростанцій об'єднує державна акціонерна гідроенергуюча компанія „Укргідроенерго”, чотири АЕС – Національна атомна енергогенеруюча компанія “Енергоатом”.

Транспортування електричної енергії від енергогенеруючих до енергопостачальних компаній магістральними електромережами, а також функції диспетчерського управління Об'єднаною енергетичною системою України забезпечує Національна енергетична компанія “Укренерго”, до складу якої входять вісім регіональних електроенергетичних систем.

Передачу електричної енергії розподільними мережами здійснюють 43 постачальники за регульованим тарифом, з яких 15 є акціонерними енергопостачальними компаніями з державною часткою акцій понад 50 %, корпоративне управління якими здійснює Національна акціонерна компанія “Енергетична компанія України” у межах пакетів акцій, що залишилися у державній власності [4].

З урахуванням того, що паливно-енергетичний комплекс є базовим елементом економіки України і визначає рівень її розвитку, приватизація об'єктів ПЕК має проводитися на засадах індивідуального підходу до кожного об'єкта з точки зору обрання найдоцільнішого для цього об'єкта способу приватизації [7].

Метою приватизації об'єктів ПЕК залишається підвищення ефективності функціонування підприємств, але на відміну від компаній з приватизації, що відбулися у 1998–2000 рр., основний акцент ставиться на побудові інноваційної моделі приватизації, застосування якої дасть змогу залучити кошти недержавних інвесторів [6].

Згідно із законом України „Про електроенергетику”, гідравлічні і атомні електростанції, а також магістральні та міждержавні мережі не підлягають приватизації [3].

Закон має насамперед визначити сфери діяльності таких компаній у ПЕК. Крім того, закон має встановити вимоги до створення та функціонування компаній такого роду. Вимоги щодо створення мають встановлювати мінімально допустимі розмір статутного фонду та кількість акціонерів і максимально допустимий обсяг акцій в одного акціонера, передбачати обов'язок публічного розміщення акцій, визначити порядок призначення керівних органів компанії (наприклад, шляхом конкурсного відбору) тощо.

З огляду на стратегічну роль енергетики в життєдіяльності країни, створення публічних акціонерних компаній у цій сфері доцільно розпочинати лише після забезпечення належних законодавчих та організаційних умов їх функціонування. Створення публічних акціонерних компаній має стати одним з основних напрямів реформування відносин власності у ПЕК.

Для забезпечення належних умов функціонування об'єктів ПЕК, що мають стратегічне значення для держави, передбачається врегулювання на законодавчому рівні питань виконання інвестиційних зобов'язань, ліцензійних умов та повернення об'єктів у державну власність за порушень вищезазначеного.

Потребують законодавчого врегулювання питання:

- щодо можливості залучення коштів недержавних інвесторів, що вкладаються як прями інвестиції на незворотній основі у будівництво державних об'єктів, що не підлягають приватизації;
- щодо можливості приватизації ТЕЦ;
- взаємовідносин держави з приватизованими енергетичними компаніями щодо енергозабезпечення регіонів, залучення інвестицій та бюджетних коштів на розвиток енергетики, захисту прав споживачів.

Приватизація в енергетиці може здійснюватись через [5]:

- публічне розміщення акцій енергокомпаній на фондовому ринку;
- реалізацію контрольного пакета акцій стратегічному інвестору з окремим обґрунтуванням під час приватизації конкретних об'єктів енергетики.

Для забезпечення умов ефективної приватизації об'єктів паливно-енергетичного комплексу на першому етапі необхідно:

- підвищити фінансово-економічну стабільність функціонування підприємств;
- удосконалити систему державного регулювання діяльності суб'єктів господарювання і посилити контроль за виконанням умов ліцензійної діяльності та умов договору приватизації;
- науково-правове забезпечення захисту інтересів держави та прав споживачів під час приватизації та подальшого функціонування об'єктів ПЕК;
- завершити створення прозорої та справедливої системи ціноутворення і визначити порядок перегляду цін та тарифів.

Реформування відносин власності в енергетиці має на меті забезпечення надійного та ефективного функціонування підприємств.

Для об'єктів паливно-енергетичного комплексу необхідно застосовувати такі способи приватизації, які б уможливили спрямувати кошти від приватизації (у повному обсязі чи частково) безпосередньо на реалізацію інвестиційних проектів. Це можливо тільки за умови законодавчого закріплення альтернативних способів приватизації (викуп на конкурсних засадах додаткової емісії акцій акціонерних товариств, створених у процесі корпоратизації, створення нових господарських товариств на основі цілісних майнових комплексів підприємств за участю інвестора, застосування механізмів концесії, оренди та лізингу, а також вдосконалення процедури конкурсного продажу акцій у напрямі створення дієвого механізму, насамперед спрямованого на дотримання інвестором інвестиційних зобов'язань щодо приватизованих компаній згідно зі стратегічними напрямками розвитку ПЕК загалом).

Аналіз досвіду зарубіжних країн свідчить, що приватизація підприємств ПЕК через стратегічного інвестора не вирішує ключові проблеми галузі. Інвестиції в енергетику є надто капіталомісткими та тривалими у часі, що робить їх уразливими щодо політичних, економічних, технологічних та інших ризиків. Такі обставини зумовлюють проблематичність залучення значних приватних інвестицій.

Одним з варіантів реформування є створення публічних акціонерних компаній. Ключовою вимогою та ознакою такої компанії є прозорість її діяльності. Крім того, обов'язковою умовою діяльності публічної акціонерної компанії є вільний обіг її акцій на фондовому ринку. Джерелом залучення інвестиційних коштів такою компанією є випуск різноманітних фінансових інструментів (додаткові акції, облігації тощо).

Зважаючи на світовий досвід, публічні акціонерні компанії в ПЕК України доцільно створювати у сферах діяльності природних монополій (наприклад, транспортування електроенергії і газу), а також у сфері особливих державних інтересів (наприклад, комбіноване виробництво електроенергії і тепла для населення, зберігання природного газу).

Передумовами створення публічних акціонерних компаній в енергетиці мають стати: розвиток національного фондового ринку, інтегрованого з відповідними міжнародними ринками, а також прийняття закону про основи функціонування публічних акціонерних компаній [8].

На цей момент приватизація підприємств енергетичної галузі розпочалася – це дуже важливий крок для того, аби зробити ринок електроенергетики в Україні ефективним, – про це йшлося під час телемосту Київ–Франкфурт–Нью-Йорк. Україна на новому етапі приватизації підприємств енергетичної галузі. Держава занадто довго і багато володіє пакетами акцій енергокомпаній, занадто велика присутність держави на енергетичному ринку. З цієї причини потрібно демонополізувати цей ринок.

В умовах становлення державності України та формування ринкових засад в економіці порядок функціонування суб'єктів господарювання залишається нестійким, а система державного регулювання економіки не досить ефективною. Енергетична галузь продовжує залишатися у надзвичайно важкому стані за усіма її організаційно-економічними напрямками.

Проте на процес приватизації в енергетичній галузі негативно впливають чинники загальноекономічного та локального характеру. Зокрема, до них можна зарахувати:

- проблему взаємовідносин між Міненерго, депутатськими групами, Фондом держмайна України, інвестиційними та фінансовими групами, приватизованими Обленерго та облдержадміністраціями, яка полягає у розбіжностях інтересів;
- неповернення з офшорних зон в Україну для приватизації об'єктів електроенергетики капіталів, місцем походження яких є національна економіка;
- скорочення обсягів перерахувань приватизованими Обленерго до Національної енергетичної компанії "Укренерго" грошових коштів та заміна їх векселями, що загострює проблему неплатежів до бюджету.

Після тривалих приготувань, обговорень і консультацій Фонд державного майна України почав довгоочікуваний процес приватизації енергетичних підприємств. Нещодавно в офіційних виданнях було опубліковане оголошення про проведення приватизаційних конкурсів з відкритою пропозицією ціни за принципом аукціонів із продажу 45,103 % державного пакета акцій енергогенеруючої компанії ПАТ «Західенерго» і 25 % держакцій ВАТ «Київенерго» [8].

Крім того, багато фахівців упевнені, що приватизація енергетичних компаній є невід'ємною частиною стратегії реформування енергетичного ринку.

Про реформу енергоринку говорять уже багато років і проводиться вона буде ще кілька років. А інвестиції для розвитку теплової генерації і Обленерго потрібні вже зараз. Тому приватизація та реформи — це самостійні процеси, які можуть і навіть повинні йти паралельно.

До кінця 2011 року в Україні відбудеться приватизація 11 державних пакетів акцій енергогенеруючих та енергопостачальних підприємств.

Сьогодні в Україні і в усьому світі ростуть ціни на енергетичне паливо – вугілля й газ, що значно збільшує паливну складову витрат на виробництво електроенергії. Збільшення вартості палива, з одного боку, і недосконалість гуртових тарифів на електроенергію, – з іншого, пов'язаних насамперед з наявним перехресним субсидуванням населення за рахунок промислових підприємств, призводить до росту боргових зобов'язань енергокомпаній і можливого їхнього банкрутства. Зараз загальна кредиторська заборгованість енергогенеруючих компаній НАК "Енергетична компанія України" перевищує 5,5 млрд. грн. Водночас загальний обсяг інвестицій у державні

підприємства теплової генерації до 2019 року оцінюються на суму \$18–20 млрд., з яких близько 70 % повинно піти на технічну реконструкцію і нове будівництво, понад 25 % – на екологічні заходи і близько 5 % – для виконання умов інтеграції України в ЄС [7].

Вирішенням цих проблем повинен стати продаж держпакетів акцій енергогенеруючих компаній стратегічним інвесторам із встановленням чітких фіксованих умов технічного переозброєння енергоблоків ТЕС для підвищення їхньої надійності, енергоефективності використання палива, екологічності та відповідності умовам євроінтеграції. Це дасть змогу залучити потужні фінансові інвестиції у паливно-енергетичний комплекс України, створити реальне конкурентне середовище в енергетичній галузі, вирішити екологічні проблеми теплової генерації, забезпечити умови для інтеграції в європейську енергетичну систему і, нарешті, одержати можливість проведення реінвестування одержаних від приватизації фінансових ресурсів у гідроенергетику, розвиток альтернативних джерел енергії.

Сьогодні процес приватизації вже розпочатий. Фонд держмайна визнав холдинг ДТЕК, який входить в СКМ Ріната Ахметова, покупцем 45,103 % акцій енергогенеруючої компанії "Західенерго", яка займає приблизно 14,2 % ринку електрогенерації країни. До складу енергокомпанії "Західенерго" входять Бурштинська ТЕС, Ладижинська ТЕС і Добротвірська ТЕС. Стартова ціна пакета акцій енергогенеруючої компанії становила 1,932 млрд. гривень. Контроль над "Західенерго" дасть змогу Ахметову не тільки збільшити свою присутність на внутрішньому ринку електроенергії, адже компанія – третя за величиною енергогенеруюча компанія України, а й контролювати експорт струму в Європу. Нагадаємо, нещодавно ДТЕК розпочала експорт електроенергії в Польщу. Проте "Західенерго" – не єдина компанія, яку Ахметов запланував придбати цього року. У грудні відбудеться конкурс з приватизації 25 % компанії "Київенерго". Стартова ціна – 432,305 млн. гривень. Ахметову вже належить 46,8 % її акцій, а також найбільша генеруюча компанія України – "Східенерго". Окрім того, в січні 2012 року Фонд держмайна планує продати 25% "Дніпроенерго" і 40,061 % "Донецькобленерго" за стартовою ціною 1,174 млрд. гривень та 449,5 млн. гривень відповідно. Ахметову в "Дніпроенерго" належить 47,55 %, в "Донецькобленерго" – 30,59 %. Купувати енергетичні активи Ахметов збирається, зокрема, і за кредити російських держбанків. Як відомо, нещодавно ДТЕК взяла близько 500 млн. доларів в російського Сбербанку та 340 млн. доларів у "ВТБ Банку" [9].

Для усунення та нейтралізації причин і умов, що сприяють скоєнню злочинних проявів у процесі приватизації державного майна в енергетичній галузі, доцільно:

1. Внести у встановленому порядку до відповідних нормативних актів зміни та доповнення щодо включення до умов приватизації зобов'язань про повноту та своєчасність перерахування одержаних від споживачів коштів генеруючим компаніям.

2. Для посилення контролю за купівлею-продажем акцій підприємств внести пропозиції щодо вирішення питання про створення на основі Національного депозитарію України єдиної комп'ютерної бази даних, яка має містити відомості про концентрацію блокуючих та контрольних пакетів акцій різних товариств, зокрема стратегічних підприємств, у окремих суб'єктів підприємницької діяльності, включаючи і нерезидентів України, зареєстрованих в офшорних зонах.

3. Удосконалити механізм передачі державних часток акцій в управління, зробивши цей процес більш "прозорим", однаковим як для органів виконавчої влади, так і для інших суб'єктів господарювання.

4. Розробити систему контролю за діяльністю підприємств з новим управлінням.

5. Вивчити практику застосування в зарубіжних країнах механізму так званої "золотої акції" та внести пропозиції щодо впровадження його в Україні для стратегічно важливих об'єктів, при цьому чітко визначивши права держави та термін дії "золотої акції" залежно від особливостей галузі та умов її функціонування.

6. З метою запровадження механізму повернення майна у власність держави при викритті порушень законодавства під час його приватизації визначитися з переліком підстав та порядком подання, за якими може бути прийняте рішення судовими органами про вилучення майна із незаконного володіння.

Висновки. Отже, аналізуючи вищевикладене, можна зробити висновок, що енергетичний ринок України перебуває у складному становищі. Електроенергетика є базовою галуззю економіки України, від надійного і сталого функціонування якої значною мірою залежать темпи виходу України із скрутного економічного становища та енергетична безпека держави. Електроенергетична галузь функціонує в особливих умовах. Процес постійного і безперервного в часі збалансування виробництва і споживання електроенергії забезпечується єдиним диспетчерським управлінням Об'єднаною енергетичною системою України. Це дослідження дає змогу стверджувати про те, що уже сьогодні необхідно приділити значно більше уваги розвитку паливно-енергетичного комплексу України. Основними проблемами розвитку електроенергетики в Україні можна вважати: спрацювання устаткування енергомереж та електростанцій; недосконала система ціноутворення, що не стимулює скорочення витрат; неузгодженість державних програм у галузі електроенергетики з іншими програмами соціально-економічного розвитку та відсутність їх повного фінансового забезпечення; недосконала нормативно-правова база функціонування галузі, що ускладнює відносини з боржниками, місцевими державними адміністраціями, органами місцевого самоврядування та потребує запровадження активної регуляторної політики держави, програмно-цільового управління та розвиненої системи права і судової гілки влади. Закордонний досвід розвитку електроенергетики свідчить про відсутність єдиних загальних підходів щодо державного управління цією природною монополією, проте існує певна множина відмінних одна від одної технологій забезпечення, з одного боку, реальної доступності споживачів до товарів та послуг, що реалізуються природними монополіями, а з іншого, – ефективного, прибуткового функціонування суб'єктів природних монополій.

Перспективи подальших досліджень. З метою визначення перспектив подальшого розвитку енергетичного ринку України, необхідні подальші всебічні дослідження у цій галузі. Дослідження мають проводитись у напрямі вивчення основних етапів приватизації, аналізу сучасних умов, вивчення досвіду інших країн.

1. Про електроенергетику: Закон України від 16.10.1997 р. № 575/97-ВР // *Офіц. вісн. України* – 1997. – № 46. 2. Про створення Державної акціонерної компанії «Укргідроенерго»: Наказ Міністерства палива та енергетики України від 31.12.2003 р. № 831 [Електронний ресурс]: Офіційний веб-сайт Міністерства палива та енергетики України. — Режим доступу: tre.kmi.gov.ua/fuel/doccatalog/document. 3. Піріашивілі Б.З., Чирків Б.П., Чукаєва І.К. Перспективний паливно-енергетичний баланс – основа формування енергетичної стратегії України до 2030 року. – К.: Наук. думка, 2002. – 240 с. 4. Чукаєва І.К. Формування ефективних пропорцій паливно-енергетичного балансу на перспективу як база енергетичної стратегії України // *Економіка і право*. – 2004. – № 1. 5. Дьяк І.В. Енергетична безпека України. – К.: Укрполіграфсервіс, 2010. 6. Коробко Б. Концепція стратегії довгострокового розвитку паливно-енергетичного комплексу України / www.kar.net/~res-ua. 7. Мурга С. Еволюція розрахунків в електроенергетиці України // *Економіст*, 2010, № 10. 8. Державне агентство з енергоефективності та енергозбереження України / <http://naer.gov.ua/archives/3687>. 9. РБК – Україна <http://www.rbc.ua>.